

Peter Vyšný

RÍMSKY CIVILNÝ PROCES: STRUČNÉ ZÁKLADY

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

2025

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RÍMSKY CIVILNÝ PROCES: STRUČNÉ ZÁKLADY

Peter Vyšný

Trnava 2025

Autor:

doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D., 2025

ISBN 978-80-568-0745-3

Obsah

Úvodná poznámka	5
Úvod	6
Inštitucionálne základy rímskeho civilného procesu.....	7
Žaloba	8
Námietka.....	13
Druhy rímskeho civilného procesu.....	14
Legisakčný proces	14
Formulový proces.....	16
Kogničný proces.....	20
Osobitné druhy civilného procesu v poklasickom období	21
Bibliografia.....	23

ÚVODNÁ POZNÁMKA

Na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave sa v rámci bakalárskeho stupňa štúdia vyučuje rímske právo s prevažným zameraním na jeho hmotnoprávnu stránku. Študenti s intenzívnejším záujmom o tento odbor, ktorí z neho píšú záverečné práce alebo sa zúčastňujú domácich a zahraničných súťaží, konaných v jeho rámci, však potrebujú mať aspoň elementárne znalosti aj o procesnej aplikácii rímskeho práva. S cieľom poskytnúť také znalosti študentom v stručnej, prehľadnej a ľahko zrozumiteľnej podobe vznikol predkladaný študijný materiál.

Študijný materiál obsahuje krátke výklady iba o hlavných aspektoch rímskeho civilného procesu. Podrobnejšie poznatky o tomto procese možno čerpať napr. z diel uvedených v bibliografii, ktorou je materiál vybavený.

Študijný materiál zahŕňa aj priebežné otázky a úlohy, ktorých vyriešenie študentom umožní:

- a) lepšie si zafixovať v pamäti základné informácie o rímskom civilnom procese a overiť si, či týmto informáciám dostatočne porozumeli;
- b) a/alebo dospieť k poznaniu niektorých ďalších (v tomto materiáli neuvedených) faktov, týkajúcich sa rímskeho civilného procesu.

ÚVOD

To, že niekto je v rámci súkromnoprávnych vzťahov oprávneným (nositeľom subjektívneho práva/oprávnenia) alebo povinným (nositeľom subjektívnej povinnosti), automaticky neznamená, že oprávnený môže svoje právo (oprávnenie) skutočne vykonať (vykonávať) alebo že povinný skutočne splní (plní) svoju povinnosť. Niekedy tak musí nastúpiť mechanizmus, ktorý oprávnenému zabezpečí možnosť fakticky vykonať (vykonávať) jeho subjektívne právo (oprávnenie) alebo ktorý povinného prinúti fakticky splniť (plniť) jeho subjektívnu povinnosť. Týmto mechanizmom je predovšetkým súdny proces, ktorý v oblasti súkromného práva nazývame **civilným procesom**; používajú sa aj označenia ako **súkromný (súkromnoprávny)** či **občiansky (občianskoprávny) proces**.

V starovekom Ríme postupne nastal značný rozvoj civilného procesu, ktorý:

- bol samostatným druhom súdneho procesu. Kým trestný proces – okrem trestných konaní uskutočňovaných pred stálymi porotnými súdmi (*quaestiones perpetuae*) – štátny orgán začínal z vlastnej iniciatívy, civilný proces začínal, iba ak na to obdržal príslušný podnet, ktorým bola žaloba žalobcu, teda súkromnej osoby, majúcej na uskutočnení civilného procesu záujem;
- časom výrazne zatlačil do úzadia svojpomocné, t. j. živelné (nedostatočne organizované) a viac-menej násilné riešenie súkromnoprávnych sporov ich účastníkmi (súkromnými osobami), ktoré bolo z pohľadu štátu nežiaduce.

Otázky a úlohy:

- 1) Aký účel (význam) mal civilný proces v starovekom Ríme?
- 2) Čím sa odlišovali civilné a trestné procesy v starovekom Ríme?
- 3) V kontexte rímskeho práva vysvetlite pojem svojpomoc a uveďte príklady na jej využitie.

INŠTITUCIONÁLNE ZÁKLADY RÍMSKEHO CIVILNÉHO PROCESU

Súdna právomoc sa nazývala *jurisdikcia* (*iurisdictio*).

Po prvé, **jurisdikciu mali určití úradníci (republikánski magistráti, cisárski úradníci), t. j. predstavitelia štátu, resp. vykonávatelia štátnej moci.**

Za republiky súdna právomoc patrila napr. mestskému prétorovi (*praetor urbanus*), ktorý bol príslušný pre spory rímskych občanov, a cudzineckému prétorovi (*praetor peregrinus*), ktorý bol príslušný pre spory cudzincov alebo cudzincov a rímskych občanov.

Za principátu súdili určití úradníci, a to jednak (bývalí) republikánski, jednak cisárski, ktorým (cisárskym) cisár delegoval svoju jurisdikciu, hoci niekedy súdil aj osobne.

Za dominátu súdili rôzni cisárski úradníci, ktorým cisár delegoval svoju jurisdikciu.

Po druhé, patrila jurisdikcia súkromným osobám (neplatilo pre tzv. kogničný proces; k nemu pozri ďalej), **ktoré štát jednorazovo, teda iba pre konkrétne prípady autorizoval, aby ich meritórne (= vo veci samej) rozhodli.** Súkromná osoba rozhodla prípad s konečnou platnosťou, a to samostatne, pravda, za republiky určité druhy prípadov rozhodovali zbory súkromných osôb. Súkromnú osobu, ktorá rozhodla prípad, vybrali (po vzájomnej dohode alebo žrebovom) procesné strany, a to spravidla z oficiálneho zoznamu osôb spôsobilých stať sa (jednorazovo) sudcami. Súkromná osoba (jednorazovo) ustanovená za sudcu nemusela poznať právo: úradník, ktorý v prípade (ak nešlo o kogničný proces) konal skôr ako súkromná osoba (spravidla prétor), a ktorý poznal právo, súkromnú osobu inštruoval, ako by mala v prípade ďalej konať a ako by ho mala rozhodnúť; táto osoba tiež mohla mať odborných poradcov (právnikov, znalcov).

Procesné strany (sporové strany) sa všeobecne nazývali žalobca (*actor*) a žalovaný (*reus*).

Procesná strana (spravidla jednotlivec) musela mať:

- 1) **spôsobilosť byť účastníkom civilného procesu** (nemali ju otroci a ženy pod otcovskou alebo manželovou mocou);
- 2) **spôsobilosť uskutočňovať procesné úkony** (nemali ju nedospelí a duševne chorí; časom sa priznala aj otrokom, ženám a do istej miery i nedospelým);
- 3) **spôsobilosť robiť určité návrhy pred súdom** (nemali ju napríklad hluchonemí).

Procesnú stranu mohol v procese zastupovať napr. tzv. **prokurátor** alebo tzv. **kognitor**. Pozor, nešlo o advokátov v modernom zmysle. Procesná strana tiež mohla mať právnych poradcov – nazývali sa **advokátmi**, ale neboli advokátmi v modernom zmysle.

Otázky a úlohy:

- 1) Vysvetlite pojem jurisdikcia a uveďte, komu patrila v starovekom Ríme?
- 2) Kto konal v prvej fáze rímskeho civilného procesu (okrem prípadu, že išlo o kogničný proces)?
- 3) Kto v rímskom civilnom procese (okrem prípadu, že išlo o kogničný proces) vyniesol rozsudok, t. j. rozhodol vo veci samej?
- 4) Bližšie charakterizujte druhy spôsobilosti, ktorú musela mať procesná strana. Osobitne sa venujte okolnostiam, ktoré neumožňovali jednotlivcovi priznať jednotlivé druhy spôsobilosti procesnej strany.
- 5) V kontexte rímskeho práva a civilného procesu vysvetlite pojmy prokurátor, kognitor a advokát.

ŽALOBA

Podnetom na začatie civilného procesu bola **žaloba** súkromnej osoby.

To, čoho sa žalobca domáhal žalobou, možno všeobecne označiť ako jeho **súdne vymáhateľný nárok**. Pre jednotlivé typické druhy nárokov existovali samostatné žaloby, z ktorých každá mala svoj osobitný názov. Napríklad nároky kupujúceho voči predávajúcemu (vyplývajúce z kúpnej zmluvy, ktorú uzavreli) sa dali presadiť osobitnou žalobou, a to tzv. žalobou z kúpy (*actio empti*).

Žaloba sa všeobecne označovala ako ACTIO, v množnom čísle (žaloby) ACTIONES. Okrem žalôb actiones existovali aj kondikcie (*condictiones*, jednotné číslo: *condictio*).

Pomocou kondikcií boli žalované osoby, ktoré sa bezdôvodne obohatili, ako aj zloději. Voči zlodějom sa dala zároveň použiť kondikcia z krádeže (*condictio furtiva*) i žaloba z krádeže (*actio furti*). Na základe uvedenej kondikcie musel zloděj okradnutej osobe zaplatiť hodnotu odcudzenej veci, na základe uvedenej žaloby jej musel zaplatiť dvojnásobok hodnoty odcudzenej veci. Niekedy sa však namiesto uvedenej kondikcie a žaloby použila iba reivindikačná žaloba (*rei vindicatio*), ktorou sa dosiahlo vrátenie odcudzenej veci zlodějom okradnutej osobe.

Existovali tiež prétorské (prétormi vydávané) interdikty (*interdicta*), ku ktorým patrili – okrem iných – držobné interdikty, slúžiace na ochranu držby, resp. posledných bezvadných držiteľov vecí (Iustinianus nahradil držobné interdikty držobnými žalobami).

Ďalej sa zameriavame na žaloby (*actiones*).

Žaloby možno rozdeliť tak, ako je uvedené v nasledujúcom prehľade.

ŽALOBY	CHARAKTERISTIKA
vecné žaloby = <i>actiones in rem</i>	Ochrana absolútnych subjektívnych práv v oblasti vecného a dedičského práva.
osobné žaloby = <i>actiones in personam</i>	Ochrana relatívnych subjektívnych práv v oblasti záväzkového práva.
civilné žaloby = <i>actiones civiles</i>	Žaloby vyplývajúce z civilného práva.
prétorské žaloby = <i>actiones honorariae</i>	Žaloby, ktoré nevyplývali z civilného práva. Išlo o žaloby, ktoré v určitých situáciách prétori poskytovali (umožňovali použiť) žalobcom, a to na základe svojej (prétorskej) jurisdikcie. Tieto žaloby boli trojaké – pozri ďalej.
prétorské žaloby – <i>fiktívne</i> = <i>actiones ficticiae</i>	Prétor v nich prikazoval sudcovi (ktorý rozhodol prípad), aby rozhodnutie prípadu založil na určitej fikcii.

prétorské žaloby – so zámenou subjektov	Na základe takýchto žalôb bol napr. žalovaným syn, ktorý nesplnil dlh, ale odsúdeným (pre nesplnenie dlhu) bol jeho otec.
prétorské žaloby – osnované na faktickú situáciu = actiones in factum conceptae	Išlo o žaloby, ktoré sa použili v špecifických prípadoch, neupravených civilným právom.
žaloby prísneho práva = actiones stricti	To, čo sa nimi vymáhalo, sa v priebehu

iuris	súdneho procesu nemohlo pozmeniť. Napríklad, ak žalobca vymáhal presne 1000, sudca nemohol žalovaného odsúdiť na zaplatenie 2000.
žaloby spočívajúce na dobromyseľnosti = actiones bonae fidei	To, čo sa týmito žalobami vymáhalo, mohol sudca do istej miery pozmeniť, a to s dobromyseľným zohľadnením (vyhodnotením) všetkých okolností prípadu a osobitne tak, aby jeho rozhodnutie bolo v súlade s <i>aequitas</i> .
arbitrárne žaloby = actiones arbitrariae	Pri týchto žalobách sudca, presvedčený o ich opodstatnenosti, žalovaného neodsúdil, ak sa žalovaný rozhodol napraviť všetko zlé, čo spôsobil žalobcovi (typicky, ak vrátil žalobcovi vec, ktorej sa žalobca domáhal).
priame žaloby = actiones directae	Štandardné žaloby podľa civilného alebo prétorského práva.
obdobné žaloby = actiones utiles	Išlo o žaloby poskytované prétormi. Používali sa v prípadoch, ktoré boli špecifické, no zároveň sa niečím podobali na prípady, v ktorých sa používali štandardné žaloby.

určovacie žaloby	V prebiehajúcom súdnom procese sa na ich základe vyriešila určitá právna či skutková otázka, ktorá bola predtým nejasná.
meritórne žaloby	Dosahovalo sa nimi meritórne rozhodnutie prípadu/sporu sudcom, teda konečné rozhodnutie (rozsudok) vo veci samej.
exekučné žaloby	Dosahoval sa nimi faktický výkon súdneho rozhodnutia – ak sa ho odsúdený zdráhal sám vykonať.
(vec) vymáhajúce = reiperzekutórne žaloby	Smerovali k tomu, aby žalovaný vydal žalobcovi vec, ktorá žalobcovi patrila alebo
= actiones rei persecutoriae	ktorá sa mu dlhovala. V tzv. formulovom procese (pozri ďalej) sa však týmito žalobami nevymáhala vec, ale jej peňažná protihodnota.
trestné žaloby = actiones poenales	Smerovali na vymoženie peňažnej pokuty od žalovaného páchatel'a deliktu.
zmiešané žaloby = actiones mixtae	Smerovali na vymoženie peňažnej protihodnoty veci a zároveň peňažnej pokuty.
trvalé žaloby = actiones perpetuae	Právo, ktoré sa týmito žalobami malo presadiť, sa po 30 rokoch považovalo za nevymožiteľné, ale iba ak to namietol žalovaný. Tu išlo o PREMLČANIE možnosti žalovať.
dočasné žaloby = actiones temporales	Právo, ktoré sa týmito žalobami malo presadiť, sa po uplynutí určitých lehôt považovalo nielen za nevymožiteľné, ale aj za zaniknuté. Tu išlo o tzv. PREKLÚZIU. Preklúziu nenamietal žalovaný, ale bol povinný zistiť sudca.

Niekedy prichádzalo do úvahy **použitie dvoch alebo aj viacerých žalôb v TOM ISTOM prípade**. Vtedy bolo treba riešiť otázku, či možno použiť všetky tieto žaloby alebo

iba niektoré či iba niektorú (jednu) z nich. Inak povedané, bolo sa treba zaoberať vzájomným vzťahom príslušných žalôb, ktorý mohol spočívať v ich konkurencii alebo kumulácii.

KONKURENCIA ŽALÔB. Išlo o situáciu, keď použitie jednej žaloby vylučovalo použitie všetkých ostatných žalôb. Žalobca mal k dispozícii viacero žalôb, pričom sa mohol, resp. musel rozhodnúť, ktorú z nich (iba jednu!) použije. Napríklad, niekto si prenajal otroka a zranil ho, t. j. spôsobil škodu prenajímateľovi (vlastníkovi) otroka. Prenajímateľ otroka mal k dispozícii dve žaloby, a to *actio locati* a *actio legis Aquiliae*, no použiť mohol iba jednu z nich.

Okrem práve opísanej, **pravej alebo konzumpčnej konkurencie žalôb**, existovala aj **nepravá alebo solučná konkurencia žalôb**.

Pri PRAVEJ konkurencii žalôb žaloby, ktorých použitie prichádzalo do úvahy, vznikli z rovnakého právneho dôvodu – napríklad zranenie (poškodenie) prenajatého otroka vo vyššie uvedenom prípade. Tieto žaloby mali ďalej rovnaký cieľ (v našom prípade – odškodniť prenajímateľa zraneného otroka), a preto stačilo použiť iba jednu (ktorúkoľvek) z nich.

Pri NEPRAVEJ konkurencii žalôb žaloby, ktorých použitie prichádzalo do úvahy, vyplývali z odlišných právnych dôvodov, ale mali rovnaký cieľ. Preto až v okamihu, keď sa tento cieľ dosiahol jednou zo žalôb použitou žalobcom, zanikla možnosť použiť ostatné žaloby. Respektíve, až v tomto okamihu nastala konkurencia žalôb, ktorá však už nebola relevantná, keďže súdny proces skončil tým, že odsúdený žalovaný splnil to, čo bolo cieľom proti nemu smerujúcej žaloby.

Príklad: Veriteľ mal žalobu voči svojmu dlžníkovi a ďalšiu žalobu voči tretej osobe. Dôvodom existencie prvej žaloby bolo, že dlžník veriteľovi nesplnil dlh. Dôvod existencie druhej žaloby vyplýval z toho, že tento dlh veriteľovi nesplnila ani tretia osoba, hoci s veriteľom uzavrela prétorskú dohodu (*constitutum debiti*), ktorou sa ho zaviazala splniť. Prvá a druhá žaloba teda vyplývali z odlišných dôvodov, no mali rovnaký cieľ. Kým tento cieľ nebol splnený použitím jednej zo žalôb, stále bolo možné použiť druhú žalobu. Inak povedané, (nepravá) konkurencia prvej a druhej žaloby nastala až po úspešnom využití jednej z nich.

KUMULÁCIA ŽALÔB. Išlo o možnosť použiť proti žalovanému dve žaloby SÚČASNE. Typickým príkladom bola možnosť žalovať zloděja pomocou *condictio furtiva* A ZÁROVEŇ pomocou *actio furti*.

Otázky a úlohy:

- 1) Vymenujte tri konkrétne žaloby a bližšie ich charakterizujte.
- 2) Rímska žaloba (*actio*) sa do určitej miery podobá na anglický writ. Rozviňte túto tézu.

- 3) Charakterizujte jednotlivé kategórie žalôb.
- 4) Uveďte príklad na konkurenciu žalôb (pravú i nepravú).
- 5) Na príklade žalovania zlodēja vysvetlite kumuláciu žalôb.
- 6) Odlíšte pojmy premlčanie a preklúzia.
- 7) Aký účel mali kondikcie? Uveďte aj príklady na konkrétne kondikcie.
- 8) Uveďte príklady na držobné interdikty.

NÁMIETKA

Žalovaný sa proti žalobe/žalobcovi mohol brániť tzv. námietkou, teda určitým tvrdením.

Námietka sa označovala ako EXCEPTIO, množné číslo (námietky): EXCEPTIONES.

Pre jednotlivé typické prípady existovali osobitné námietky s určitými označeniami, napríklad *exceptio rei venditae et traditae* = námietka (už) predanej a odovzdanej veci.

Žalobca sa proti námietke mohol brániť protinámietkou (replikou), na ktorú žalovaný mohol reagovať novou námietkou (duplikou) atď.

Námietky sa uplatňovali v legisačnom a formulovom procese, nie však v kogničnom procese.

Otázky a úlohy:

- 1) Súhlasíte s tvrdením, že námietky boli z obsahového hľadiska akýmikoľvek tvrdeniami?

- 2) Vymenujte tri konkrétne námietky a uveďte, aký bol ich účel, resp. kedy sa uplatňovali.

DRUHY RÍMSKEHO CIVILNÉHO PROCESU

Vyvinuli sa **tri hlavné druhy civilného procesu**, ktoré možno od najstaršieho po najmladší zoradiť takto:

- 1) legisakčný proces;
- 2) formulový proces;
- 3) kogničný proces.

LEGISAKČNÝ PROCES

Legisakčný proces sa vyznačoval striktným formalizmom, ktorý sa prejavoval už v spôsobe jeho zahájenia: **žalobca svoju žalobu podával tak, že doslovne odcitoval pasáž zákona, o ktorú sa opierala jeho žaloba.** Žalobca teda „žaloval zákonom“, po latinsky *lege agere*, z čoho pochádza názov legisakčný proces. Striktný formalizmus sa týkal aj úkonov procesných strán: **procesné úkony žalobcu i žalovaného sa museli uskutočniť dôsledne v zákonom stanovenej forme.** Procesná strana, ktorá v tomto smere spravila chybu, napr. sa pomýlila pri prednášaní určitých slovných formulácií, **automaticky prehrala, a to aj napriek tomu, že nebyť tejto chyby by proces vyhrala.** Napríklad, strana svoje tvrdenie mohla dokázať, no nedodržala formu, ktorá sa vyžadovala pri dokazovaní príslušného tvrdenia, a preto prehrala.

Legisakčný proces sa určitý čas uplatňoval súbežne s formulovým procesom; neskôr (v roku 17 pred Kr.) bol však zrušený (až na niekoľko prípadov, v ktorých sa ešte využíval). K jeho zrušeniu prispelo nielen to, že bol nepružný, ale aj to, že jeho účastníkmi mohli byť iba rímski občania, a nie aj čoraz početnejší cudzinci (t. j. neobčania) žijúci alebo sa prechodne zdržujúci na území Rímskej ríše.

PRVÁ FÁZA LEGISAKČNÉHO PROCESU – IN IURE, uskutočňovaná pred štátnym úradníkom.

V prvej fáze žalobca použitím príslušnej zákonnej formulácie vyhlásil, čoho, teda akého svojho práva sa domáha. Ak žalovaný na to reagoval prednesením rovnakej formulácie, znamenalo to, že žalovaný sa domnieval, že mu patrí právo, ktorého sa domáhal žalobca. Ak teda žalobca tvrdil, že mu patrí určité právo, a žalovaný tvrdil to isté, vznikol medzi nimi spor o toto právo. Zároveň došlo medzi nimi k dohode o tom, že tento ich spor rozsúdi – v druhej fáze procesu – súkromná osoba jednorazovo ustanovená za sudcu. Táto dohoda sa nazývala **litiskontestácia** (*litis contestatio*). Schválil ju úradník, ktorý viedol proces v prvej fáze. Okrem toho tento úradník žalobcovi poskytol príslušnú žalobu.

Ak žalovaný nereagoval na vyhlásenie žalobcu tak, ako je uvedené v predchádzajúcom odseku, znamenalo to, že si nie je istý, či mu právo, ktorého sa domáhal žalobca, naozaj patrí, a preto on ani nemal záujem bojovať, prípadne on nechcel bojovať preto, lebo nedisponoval potrebnými dôkazmi. V takejto situácii proces nepokračoval svojou druhou fázou, ale bol ukončený už v prvej fáze – úradník potvrdil vyhlásenie žalobcu, čím mu vlastne umožnil mať, resp. vykonávať právo, ktorého sa domáhal.

DRUHÁ FÁZA LEGISAKČNÉHO PROCESU – APUD IUDICEM, uskutočňovaná pred súkromnou osobou, jednorazovo ustanovenou za sudcu.

Sudca rozhodol, a tým ukončil spor (t. j. priznal sporné právo žalobcovi alebo žalovanému), a to po jeho bližšom preskúmaní a vykonaní dôkazov.

Ak odsúdený nesplnil to, čo mu ukladal rozsudok, nastúpil nútený výkon, t. j. exekúcia rozsudku. Táto exekúcia mala personálny charakter, t. j. víťazná strana sporu sa zmocnila odsúdeného a uväznila ho.

Existovalo päť žalôb (legisakcií), ktoré sa uplatňovali v legisakčných procesoch.

LEGISAKCIA (ŽALOBA)	CHARAKTERISTIKA
Legis actio sacramento	Používala sa v mnohých prípadoch, pre ktoré neboli k dispozícii iné (špeciálne) žaloby.
Legis actio per iudicis arbitrive postulationem	Dalo sa ňou domôcť napr. splnenia slávnostného sľubu žalovaným.

Legis actio per condictioem	Veriteľ ňou vymáhal určité plnenie od dlžníka.
Legis actio per manus iniectioem	Uplatnením tejto žaloby žalobca získal možnosť fyzicky sa zmocniť žalovaného, ktorý žalobcovi nesplnil to, na čo bol odsúdený, napr. žalobcovi stále nevrátil požičané peniaze. Žalobca žalovaného väznil, pričom ak ho nikto nevykúpil počas 60 dní, žalobca ho predal do otroctva, prípadne usmrtil; neskôr ho už nemohol usmrtiť, no mohol ho prinútiť pre seba pracovať.
Legis actio per pignoris capionem	Umožňovala veriteľovi zmocniť sa nehnuteľnosti dlžníka s cieľom držať ju ako záloh.

Otázky a úlohy:

- 1) Legisakčný proces sa vyznačoval striktným formalizmom. Ktoré znaky tohto procesu to potvrdzujú?
- 2) Vysvetlite, prečo bol legisakčný proces nepružný a časom prestal postačovať.

FORMULOVÝ PROCES

Tento proces bol dostupný nielen rímskym občanom, ale aj cudzincom.

Úradník, ktorý viedol formulový proces v jeho prvej fáze, spravidla prétor, bol oveľa aktívnejší ako úradník, ktorý viedol prvú fázu legisakčného procesu. Prétor však významne ovplyvňoval nielen prvú, ale aj druhú fázu formulového procesu, čiže aj rozsudok.

PRVÁ FÁZA FORMULOVÉHO PROCESU – IN IURE, uskutočňovaná pod vedením préтора.

Prétor v tejto fáze predovšetkým **vymedzil meritum (podstatu, predmet) sporu procesných strán**, ktoré predtým vypočul.

Vymedzenie predmetu sporu bolo odbornou interpretáciou jeho skutkovej i právnej stránky prétorom, pričom zahŕňalo aj: zdôvodnenie žaloby; argumenty a procesné prostriedky, napr. námietky, ktoré v druhej fáze procesu mohli využiť jednak žalobca, jednak žalovaný; skutočnosti svedčiacie v prospech jednak žalobcu, jednak žalovaného, ktoré sa mali preveriť (= dokazovať) v druhej fáze procesu.

Nasledovala litiskontestácia, t. j. dohoda, ktorou strany schválili prétorovo vymedzenie merita sporu i ustanovenie konkrétnej osoby za sudcu prétorom, a vyhlásili, že sa podriadia rozsudku, vynesenému v druhej fáze procesu týmto sudcom.

Litiskontestácia (okrem iného) skonzovala žalobcovo právo (o ktoré sa viedol spor), t. j. žalobca mohol toto právo po skončení procesu vykonať (vykonávať), iba ak to vyplývalo z rozsudku, ktorý bol v jeho prospech (žalobca teda vyhral spor). Ak rozsudok nebol v jeho prospech (ak žalobca prehral spor), nemohol sa znovu domáhať toho istého práva. Inak povedané, **žalobca nemohol podať novú žalobu, ktorou by sa domáhal toho istého práva, ktorého sa už raz – a to neúspešne – domáhal.**

Vymedzenie merita sporu a ustanovenie sudcu prétorom bolo obsiahnuté (písomne zaznamenané) v určitej **žalobnej formule, t. j. v žalobe, ktorá mala štandardizovaný (formalizovaný) štruktúru a obsah, resp. išlo o dokument s charakterom formulára. Od pojmu (žalobná) formula je odvodený aj názov procesu, ktorým sa práve zaoberáme.**

Konkrétne žalobná formula bola žalobou pre konkrétny (jeden) druh prípadu (sporu). Ak pre určitý spor neexistovala žalobná formula, prétor preň mohol vytvoriť novú žalobnú formulu.

Žalobná formula mala tieto hlavné časti:

- 1) ustanovenie konkrétnej osoby za sudcu;**
- 2) žalobná žiadosť – intencia – vymedzenie toho, kto, koho, prečo a o čo žaluje.**

Intencia bola založená na skutkovej i právnej stránke sporu. To, čo žalobca žalobou požadoval, sa vyjadrovalo v peňažných sumách;

- 3) **príkaz sudcovi odsúdiť žalovaného (kondemnácia), ak v druhej fáze procesu budú dokázané určité, prétorom uvedené skutočnosti, alebo žalovaného oslobodiť (absolúcia), ak v druhej fáze procesu budú dokázané iné, prétorom uvedené skutočnosti.**

DRUHÁ FÁZA FORMULOVÉHO PROCESU – APUD IUDICEM, uskutočňovaná pod vedením sudcu.

V tejto fáze bol preskúmaný skutkový a právny stav vymedzený v žalobnej formule a na tomto základe vyneseny rozsudok (*sententia, iudicatum*).

Sudca priebeh procesu (v jeho druhej fáze) v potrebnej miere usmerňoval (napr. sa usiloval zabrániť prietahom či narušeniu rovnosti strán), **no inak bol tento priebeh v rukách strán**, ktoré najmä samy vyhl'adávali a predkladali dôkazy.

Dôkazné bremeno zaťažovalo stranu, čo niečo tvrdila, a nie stranu, ktorá to popierala. Rovnaké skutočnosti mohli byť dokázané rôznymi druhmi dôkazov (výpovede strán, svedkov a znalcov, listiny). Dôkazy sa hodnotili voľne.

Rozsudok sa zakladal na poznatkoch, ku ktorým sa dospelo dokazovaním v réžii strán. Tiež bol založený na žalobnej formule, ktorej obsah po litiskontestácii už strany v zásade nemohli meniť, a ktorým bol viazaný aj sudca.

Rozsudok:

- a) mohol byť kondemnačný = odsudzujúci (žalovaný ním bol odsúdený na zaplatenie určitej peňažnej sumy žalobcovi – tzv. pekuniárna kondemnácia);
- b) mohol byť absolučný = oslobodzujúci (žalovaný nemusel zaplatiť peňažnú sumu požadovanú žalobcom);
- c) mohol niekomu niečo prisúdiť;
- d) mohol niečo autoritatívne konštatovať.

Rozsudok bol formálne právoplatný už svojím vyhlásením. Preto proti nemu nebol prípustný riadny opravný prostriedok, t. j. odvolanie (apelácia), ktoré vo formulovom procese vlastne ani neexistovalo. Odsúdený však mohol napadnúť rozsudok určitými mimoriadnymi opravnými prostriedkami, napr. rozsudok mohol zrušiť tzv. intercesiou iný magistrát, ako ten, čo konal v prvej fáze procesu (týmto iným magistrátom bol iný prétor, konzul alebo plebejský tribún).

Rozsudok bol ďalej materiálne právoplatný, čo znamená, že jeho obsah bol záväzný, a to pre strany sporu, ktorý ním bol rozhodnutý. Rozsudok nanovo upravil právny

vzťah (práva a povinnosti) žalobcu a (odsúdeného) žalovaného, čo obaja museli rešpektovať a čím ďalej sa obaja museli riadiť.

O rozsudku platila zásada *rozhodnutá vec sa považuje za pravdivú* (*res iudicata pro veritatae accipitur*). Táto zásada znamenala, že rozsudok bol definitívnym rozhodnutím sporu, ktoré sa v záujme právnej istoty už nemohlo (obsahovo) meniť či dopĺňať; síce sa proti nemu pripúšťali mimoriadne opravné prostriedky, no tie neviedli k pozmeneniu či doplneniu rozsudku, ale k jeho celkovému zrušeniu.

Ak odsúdený nesplnil to, čo mu ukladal rozsudok, nastúpil nútený výkon, t. j. exekúcia rozsudku. Exekúcia mohla byť personálna alebo majetková. Prvá smerovala na osobu odsúdencu (vítazná strana sa ho zmocnila), druhá na jeho majetok. Niekedy sa použili obe formy exekúcie súčasne. Časom však personálna exekúcia výrazne ustúpila do úzadia v prospech majetkovej exekúcie. Exekúcia sa uskutočňovala podľa určitého prepracovaného poriadku, ktorým sa tu nezaobráame.

Otázky a úlohy:

- 1) Od čoho je odvodený názov formulového procesu?
- 2) Vyhľadajte v literatúre jeden príklad na žalobnú formulu a analyzujte ho.
- 3) Akú úlohu mal prétor v prvej fáze formulového procesu?
- 4) Čo je to litiskontestácia?
- 5) Aké účinky mala litiskontestácia?
- 6) Charakterizujte druhú fázu formulového procesu.
- 7) Aké druhy rozsudku mohli byť vydané vo formulovom procese?
- 8) Vysvetlite pojmy formálna právoplatnosť a materiálna právoplatnosť rozsudku.
- 9) Čo znamenala zásada „rozhodnutá vec sa považuje za pravdivú“?
- 10) Čo viete o exekúcii rozsudkov, vydávaných vo formulovom procese?

KOGNIČNÝ PROCES

Kogničný proces, pôvodne proces mimoriadneho charakteru, v priebehu principátu zatlačal do úzadia, a na začiatku dominátu (po roku 294) už úplne nahradil, formulový proces. Uplatňoval sa – v jednotnej podobe – na celom území Rímskej ríše a vo vzťahu k jej všetkým obyvateľom. Žalobcovia sa v tomto procese mohli domáhať takmer všetkých druhov subjektívnych práv.

Kogničný proces bol neformálny, pomerne jednoduchý a pružný a opieral sa o štátnu moc. Na druhej strane mal aj nedostatky: často bol zdĺhavý a nákladný, úradníci – sudcovia, čo ho viedli, niekedy nemali dostatočnú odbornosť alebo boli skorumpovaní a pod.

Kogničné procesy viedli cisár a rôzni cisárski úradníci. Keďže súdne orgány boli zároveň správnymi orgánmi, vedenie kogničných procesov sa v podstate prekrývalo s výkonom štátnej správy, a tak aj riadilo určitými pravidlami platiacimi pre tento výkon.

Kogničný proces sa nerozdeľoval na dve fázy (*in iure, apud iudicem*), ale vcelku sa uskutočnil pred tým istým úradníkom – sudcom. Tento úradník – sudca systematicky riadil celý proces.

Žaloba nemala charakter formule. Úradník – sudca preto nebol prísne viazaný jej obsahom, v dôsledku čoho rozsudok nemusel presne korešpondovať s tým, čoho sa domáhal žalobca.

Žalovaný sa nebránil námietkami, ale akýmkoľvek z jeho pohľadu vhodnými tvrdeniami, ktoré sa následne preverovali dokazovaním.

Tie isté skutočnosti sa dali dokázať rôznymi druhmi dôkazov. Listinné dôkazy však mali väčšiu váhu ako svedecké výpovede. Dôkazy sa hodnotili voľne.

Pekuniárna kondemnácia bola v kogničnom procese iba jedným z druhov rozsudku.

Proti rozsudku sa pripúšťalo podanie riadneho opravného prostriedku – **odvolania** (apelácie). Odvolanie mohlo viesť k potvrdeniu rozsudku, zrušeniu rozsudku (následne sa uskutočnil nový proces v tej istej veci) alebo k nahradeniu rozsudku novým rozsudkom.

Exekúcia rozsudku smerovala na osobu odsúdenca (časom exekvovaní odsúdenci neboli umiestňovaní do súkromných väzení víťazných procesných strán, ale do verejných väzení) alebo na jeho majetok – väčšinou iba na časť majetku, niekedy však na celý majetok.

Otázky a úlohy:

- 1) Aké pozitíva a aké negatíva mal kogničný proces v porovnaní s formulovým procesom?
- 2) Čím sa odlišoval priebeh kogničného procesu od priebehu formulového a legisakčného procesu?
- 3) Súhlasíte s tvrdením, že pri vedení kogničných procesov výkon jurisdikcie a administratívy splývali?
- 4) Charakterizujte účinky opravného prostriedku, ktorý sa v kogničnom procese pripúšťal proti rozsudku.
- 5) Vysvetlite pojem „voľné hodnotenie dôkazov“.

OSOBITNÉ DRUHY CIVILNÉHO PROCESU V POKLASICKOM OBDOBÍ

RESKRIPTOVÝ PROCES.

Žalobca začal proces až po obdržaní **dobrozdania – reskriptu** o jeho prípade/spore od cisára. Toto dobrozdanie malo značnú autoritu a mohlo tak ovplyvniť priebeh i výsledok procesu.

SUMÁRNY PROCES.

Bol to v určitých prípadoch sa uplatňujúci, zrýchlený a skrátený kogničný proces.

PROCES VEDENÝ BISKUPOM.

V tomto procese biskup rozhodoval určité spory, resp. zmieroval ich účastníkov. Rozhodnutie biskupa sa neopieralo o štátnu moc.

Úloha: Bližšie charakterizujte jednotlivé osobitné druhy civilného procesu.

BIBLIOGRAFIA

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994.

BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995.

BLAHO, Peter – HARAMIA, Ivan – ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Manz a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1997.

BRTKO, Róbert et al. *Prvky a principy římského a kánonického procesního práva*. Praha: Leges, 2016.

KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995.

REBRO, Karol – BLAHO, Peter. *Římske právo*. Tretie, doplnené vydanie. Bratislava – Trnava, 2003.